

אמונה והדר – יסודן של ל"ט אבות מלאכה בבניית המשכן

עילי שני

- א. מבוא
- ב. שבת ומשכן – מקורות היסוד
- ג. הצעות המפרשים
- ד. מלאכת אדם, מלאכת הקב"ה
  - ד.1. כל מלאכתו אשר עשה
  - ד.2. זכר למעשה בראשית
  - ד.3. סיכום ביניים
- ה. איש הדר ואיש אמונה
  - ה.1. השלמת ייעודו של האדם
  - ו. ברית – טרגדיה או תקווה?
  - ז. סיכום

א. מבוא

מלאכות השבת הן אחד הנושאים הנחקרים והנלמדים ביותר בספרות ההלכתית. קולמוסים רבים נשתברו על דקדוקי דקדוקיהן של ההלכות הללו. בניגוד חד לכך, מקורן הרעיוני של ההלכות הללו לא נחקר בצורה מעמיקה דיה. עם זאת, אחד היסודות העקרוניים הברורים שלהן מופיע כבר בדברי חז"ל, והוא הקשר בין איסורי מלאכה בשבת לבין מלאכות המשכן. במאמר זה, אנסה להשתמש ברעיונות שהוצגו במסתו של הגרי"ד סלובייצ'יק, "איש האמונה הבודד", בכדי לבחון את הקשר בין מלאכות שבת ומלאכות המשכן, ולנסות להצביע על הסבר רעיוני לביטויים המעשיים של הקשר הזה בספרות ההלכה ובחיי היום-יום שלנו.

ב. שבת ומשכן - מקורות היסוד

אחת המצוות היסודיות ביותר הקשורות בשבת היא איסור מלאכה. איסור מלאכה בשבת מופיע בספר שמות:

זכור את יום השבת לקדשו. ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לה' - להיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך וגרך אשר בשעריך.

(שמות כ, ט-י)

יסודן של ל"ט מלאכות בבניית המשכן

עם זאת, התורה כמעט ואינה מפרטת מהי הגדרת המונח 'מלאכה'. אנו מוצאים בפסוקים דוגמאות ומקרים מסוימים של איסור מלאכה¹, אך ללא עיקרון מארגן הקושר ביניהם. המשנה במסכת שבת (ז, ב), מונה שלושים ותשע 'אבות מלאכות', מספר הגדול משמעותית ממה שמצאנו במקרא, ועדיין, חסר ההיגיון המארגן שיסביר למה פעולות מסוימות מוגדרות כמלאכות, ופעולות אחרות אינן מוגדרות כך.

התלמוד הבבלי (שבת, מט, ב) בוחן את שאלת הגדרת המלאכות על ידי שאלה על מספר המלאכות – מדוע דווקא שלושים ותשע אבות מלאכות? מה היסוד לקביעה שזהו מספר המלאכות?

בגמרא מובאות שתי תשובות לשאלה הזו: ר' חנינא בר חמא משיב שמניין המלאכות הוא "כנגד עבודות המשכן". התשובה השנייה, המובאת בשמו של רבי שמעון ברבי יוסי בן לקוניא, אומרת שמספר המלאכות נקבע על פי מספר הפעמים שהמילה 'מלאכה' מופיעה בתורה בהטיות מסוימות. האמוראים ומאוחר יותר הראשונים ממשיכים מכאן בדיון מורכב שבו מנסים להגדיר במדויק את מספר המלאכות ואת משמעותן. אבל בכל מקרה, גם אם הדעות שונות ברמה הפרטנית, ברור שישנה הסכמה כוללת על הקשר בין מלאכות המשכן לבין הגדרת אבות המלאכות בשבת – קשר שניתן למצוא גם במקומות אחרים בש"ס וגם אצל מפרשי המקרא.

נביא כעת כמה דוגמאות, שעל אף שישנה מחלוקת על משמעותן המדויקת, בדיוק כמו במחלוקת הנ"ל, עובדת קיומן מצביעה על הסכמה רחבה בעניין קיומו של קשר עמוק ומשמעותי בין השבת למשכן. הגמרא במסכת בבא קמא (ב, א), דנה בעניין ההגדרת אבות ותולדות בשבת:

הך דהוה במשכן חשיבא קרי ליה אב, הך דלא הוה במשכן חשיבא קרי לה תולדה.

גם במסכת שבת בתלמוד הירושלמי (ז, ב), מובאת האמרה הבאה:

רבי יוסי בי רבי בון בשם רבי שמואל בר נחמני: כנגד ארבעים חסר אחת פעם שכתוב במשכן עבודה ומלאכה.

כלומר, גם בבבלי וגם בירושלמי קיימת הסכמה על קשר משמעותי בין הפסוקים המתארים את המשכן לבין אלו המצוים על השבת.

¹ שמות טז, כט; שמות, לה, ג; במדבר טו, לב.

פרשני המקרא מצביעים גם הם על משמעות סמיכות פרשיות המשכן והשבת. דוגמה אחת לכך היא המכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דשבתא פרשה א) המוכיחה מהפסוקים שהציווי על בניין המשכן הוא רק לעשייה בחול, ואילו התפקוד השוטף של המשכן כן דוחה את השבת². דברים אלו מהדהדים גם בפרשנויות מתקופת הראשונים, וביניהם - פירוש הרמב"ן (שמות לה, א). בפירושו שם, הרמב"ן לומד מסמיכות זו שמלאכת המשכן לא דוחה את השבת.

ג. הצעות המפרשים

אם כן, מובן שישנה זיקה מהותית בין השבת למשכן. חכמי ישראל לאורך הדורות מצאו סיבות רבות לקשור בין שניהם, והקשר הזה הוא מרכיב יסודי בהגדרת מלאכות השבת. קיומו של הקשר הזה מעלה מיידית שאלה אחרת – מדוע, מבחינה רעיונית, הקשר הזה קיים? הסיבות שהובאו עד עכשיו הן מבוססות פסוקים בעיקרן, ולא דווקא עקרוניות. סמיכות הפרשיות אינה יכולה להוות תחליף לרעיון תורני-מחשבתי. עלינו להשתמש בה כראיה לקשר, אך לא כהסבר שלם לטבע הקשר הזה.

בעוד שכבר מימי הראשונים עסקו בקשר בין השבת למשכן, לרוב היה מדובר בהתעסקות בקשר הטקסטואלי והשלכותיו ההלכתיות. כך, למשל, במקורות הנ"ל מצאנו לימוד המתבסס על תחבירים של הפסוקים העוסקים בשבת ובמשכן והמשליך על המצבים בהם השבת והמשכן דוחים זה את זה.

את אחת התשובות לשאלה הזו מציג הרש"ר הירש (שמות לה, ב). הרש"ר הירש מסביר שבניית המשכן יש בה מעין קשר בין הקודש לבין עולם החול. המשכן והמקדש אחריו היו יצירות פאר גם ברמה הגשמית ה'פשוטה' ביותר. הם דרשו איסוף חומרים נדירים, אוסף של מלאכות מורכבות וקשות לביצוע וכמות אדירה של חומרי גלם וכוח אדם כדי להקים ולתפעל אותם בצורה תקינה. לשיטתו, בניית המשכן היא שיא היכולת של מלאכת הכפיים האנושית, ועל ידי שאנחנו מנצלים את כל כוחנו כדי לעבוד וליצור דבר נפלא כל כך, ומשעבדים את עצמנו לקב"ה על ידי קבלת עול מלכות שמים והפסקת העבודה, אנחנו מכירים במלכות ה' על העולם הגשמי, ובמובן מסוים אף מממשים אותה.

תשובה נוספת ניתנה בדורנו על ידי הרב חיים נבון³. הרב נבון מתמקד בפן של שבת שהוא 'קדוש' במשמעותו המקורית - מופרד. השבת היא חלל בתוך הזמן, שהגדרים שלו מאפשרים לנו ליצור בתוכו קדושה. ביום-יום ללא השבת, נטול עצירה, אנחנו נכנעים לזרם השוטף של

² קיום החלוקה בין תפעולו השוטף של המשכן לבין בניין המשכן עשוי לרמוז לטבע הקשר בין המשכן לשבת. מעבר לצורך המציאותי בדבר (ישנם קורבנות שמוקרבים בשבתות ובימים טובים), ישנה אמירה עקרונית בכך: ישנו הבדל מהותי בין המעשה היצירתי האדיר של בניין המשכן, מעשה שדרש רבי-אמן שפעלו בהשראה שמימית, ושימוש בחומרי הגלם המשובחים ביותר – לבין ההתנהלות היום-יומית של עבודת ה'.
³ הרב חיים נבון, מילת הזמן, צהר יא, תשס"ב.

יסודן של ל"ט מלאכות בבניית המשכן

החיים הרגילים, טובעים בתוך אין-ספור מטלות יום-יומיות, וסופנו שנשכח להתייחס לימים שעוברים כדבר ראוי לציון. שעה רודפת שעה, יום רודף יום. התפיסה הזו של הזמן מסוכנת לעולם הרוח היהודי שדורש מאיתנו לשים את ליבנו לעבר, להווה, לעתיד וליחסים שביניהם. השבת מגיעה פעם בשבעה ימים כדי לרומם את הזמן למעלה של קודש, כלומר לזכור שלא כל יום זהה לרעהו, שהעבר ("זכר למעשה בראשית"), משפיע על ההווה ועל העתיד. לפי שיטת הרב נבון, ניתן לומר שהדמיון בין השבת למשכן הוא דמיון תפקודי – הם ממלאים תפקידים מקבילים, אחד במרחב ואחת בזמן. מה שהשבת עושה ליום-יום שלנו, לזמן אותו, אנו חווים, המשכן עושה למרחב בו אנחנו חיים. שניהם יוצרים מדרגות שונות של קדושה, נקודות מסוימות שמופרדות מהאחרות ונהוגים בהן כללי התנהגות והלכות שונות מהרגיל, וייתכן מאוד שהשפעתם על נפש האדם אמורה להיות דומה.

שיטות אלו נוגעות בצדדים שונים של הבעיה, אבל אין באחת מהן פתרון לבעיה המקורית. ניתן להצביע על קשרים רבים בין השבת למשכן ברמה הרעיונית, אבל כל עוד רעיונות אלו לא יתורגמו להלכה, כל עוד לא נבין מדוע דווקא מלאכות המשכן אסורות בשבת, הרי שנתרנו בבעיה.

ד. מלאכת אדם, מלאכת הקב"ה

כדי למצוא פתרון לשאלה הזו, יש לקשור את השבת והמשכן למאורע שלישי – מאורע שקשור בקשר בל יינתק, כבר מהפסוקים המפורשים בתורה, לשבת ולמשכן: בריאת העולם. בעזרת הקשר בין שלושת הגורמים הללו, ניתן יהיה להבין את משמעותו העקרונית של איסור מלאכה בשבת.

השבת, הנקודה הקדושה ביותר בזמן, והמשכן, הנקודה הקדושה ביותר במרחב, קשורים שניהם בעבותות למאורע הבריאה. השבת מתוארת בפסוקים בתור "זכר למעשה בראשית", ומדרשים רבים קשרו בין פסוקי בניין המשכן לבין פסוקי הפתיחה של ספר בראשית. על ידי התבוננות בקשר של כל אחד מהם לגורם השלישי, בריאת העולם, ניתן יהיה לקבל תובנות בנושא הקשר בין שניהם – יסודו של איסור מלאכה בשבת.

ד.1. כל מלאכתו אשר עשה

כמה ממדרשי חז"ל מציינים שהמקדש הוא אחד מרשימת הדברים שנבראו לפני שנברא העולם (זוהר צו לד ע"ב, פסחים נד, א) או שעלה במחשבה שייברא לפני שנברא העולם (בראשית רבה, א, ד). המקדש היה בנוי על אבן השתיה, שלפי אגדות רבות היא היסוד שעליו בנוי העולם כולו (תוספתא יומא ב, יד; יומא נד, ב; אגדת בראשית נד, א).

בין שאר הדברים שנמנים ברשימות כאלו ניתן למצוא את התורה, כיסא הכבוד, גן עדן והגיהינום, התשובה, והמשיח (תלוי בגרסה). לבית המקדש, במהותו ובמה שהוא מסמל, יש חשיבות שאינה תלויה בקיום העולם. המקדש הוא, או לפחות מייצג, יסוד בסיסי בעולמנו.

גם למלאכת בניית המקדש נודעה חשיבות מרובה. המדרש בפסיקתא רבתי (פיסקא ו) מסביר את המילים בהן משתמש התנ"ך בתיאור בניית המקדש על ידי שלמה: "ותשלם כל המלאכה" (מלכים א, ז, נא). על פי המדרש, המילה "כל" מקשרת את מלאכת בניית המקדש למלאכה קודמת – מלאכת בריאת העולם. מהמילים המתארות את בריאת העולם, "...אשר ברא - להים לעשות" (בראשית ב, ג), למדים שמלאכת הבריאה לא נשלמה – היא נבראה כדי להוסיף בה דבר – כדי לבנות בתוכה את המקדש. שלמה המלך, עת שבנה את המקדש, השלים את מעשה בראשית.

ביחס למשכן, המדרש על משלי (ל, ד) לומד מהמילים "מי הקים כל אפסי ארץ" שעד שהמשכן לא נבנה, היה העולם רותת (רועד, לא יציב), והתייצב רק כאשר המשכן נבנה. במדרש אחר (במדבר רבה יב) מורחב המדרש ממשלי על ידי שימוש במשנה במסכת אבות (א, ב): "על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים". עד שלא נבנה המשכן ונוסדה עבודת הקורבנות, העולם עמד רק על תורה ועל גמילות חסדים.

מהמדרשים הללו ניתן ללמוד שבנייתם של המשכן והמקדש היא שלב הכרחי בתהליך הבריאה והמשך ישיר של מלאכת הבריאה, ובמקרה של המקדש – אף חתימתה של המלאכה הזו.

לרעיון שבניית המשכן והמקדש היא המשך ישיר של מלאכת הבריאה יש רמזים רבים במקרא. לשתי הפעולות הללו מתייחסים בכינוי "מלאכה"⁴, תוך שימוש רב בשורש 'עש"ה'. גם הבריאה וגם מלאכת הבנייה של בית ה' מאופיינות ב"חכמה, בינה ודעת"⁵, ובשני המקרים עושי המלאכה סיימו אותה ואחר כך הביטו במה שעשו.

לבסוף, בשני המקרים לשלב סיום המלאכה יש חשיבות עצמאית ונפרדת משאר הפעולות. סיום המלאכה אינו רק הפסקת העבודה אחרי ההגעה לשלב האחרון בתוכנית הבנייה. הפסוקים מתארים את סיום המלאכה בשימוש במילים משורש 'כל"ה', ובשני המקרים חוזר השימוש הזה. בפעם הראשונה הפסוקים מתארים את הפסקת המלאכה:

⁴ מלכים א ז נא; בראשית ב ב.
⁵ שמות רבה ויקהל מת, ג.

יסודן של ל"ט מלאכות בבניית המשכן

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם [...]

ותכל כל עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן

עשו [...]

ובפעם השנייה, את הסיום כפעולה עצמאית של היוצר או המתכנן:

[...] ויכל -להים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה.

[...] ויכל משה את המלאכה.

לא רק שהדמיון הרב בין הפסוקים מאותת, באופן כללי, על קשר בין שני המאורעות הללו, הוא גם מצביע על טיב הקשר ביניהם: מדובר במלאכות שדורשות מחשבה מודעת והשקעה במלאכה עצמה, ולא כלאחר יד או במקרה – מלאכות שדורשות מעשה של עצירה. לא הפסקה סתמית, אלא פעולה של עצירה שעומדת בניגוד למלאכה הרציפה שנעשתה לפני כן. לפעולת העצירה יש ערך פנימי שונה מזה של המלאכה. אינה סתם היעדר מלאכה, אלא שונה ממנה במהותה.

ד.2. זכר למעשה בראשית

הקשר בין מעשה הבריאה לקדושת השבת מופיע במפורש מספר פעמים בתורה. ההופעה הראשונה היא בתחילת ספר בראשית:

ויברך -להים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא -להים לעשות.

(בראשית ב, ג)

פעם נוספת היא בפרשת יתרו, במעמד הר סיני:

כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר במ וינה ביום השביעי, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו.

(שמות כ, י)

ההסבר לכך שה' מברך את השבת ומקדש אותה הוא העובדה שהוא שבת, ביצע עצירה פעילה, ביום הזה. פרשני המקרא עסקו בשאלת מהותן של ה'ברכה' וה'קדושה' שה' נותן לשבת. ניתן לחלק את התשובות לשאלה זו לשני צירי חשיבה מרכזיים:

הראשונה היא "שיטת המן"⁶. שיטה זו מתבססת על מדרש בבראשית רבה (יא, ב) שמסביר שהברכה והקדושה מתייחסות למן העתיד לבוא. לפי ההסבר הפשוט של הדברים, ברכת

⁶ רש"י, בראשית ב, ג, ד"ה ויברך ויקדש.

השבת מתבטאת בכך שירדה מנה כפולה של מן בערב שבת, וקדושתה של השבת מתבטאת בכך שבשבת עצמה לא ירד מן בכלל.

השיטה השניה היא "שיטת היום"⁷, שמתמקדת בייחודו של יום השבת בפני עצמו. על פי שיטה זו, הקדושה היא הפן המבדיל של שבת – העובדה שהיא שונה משאר ימות השבוע. לעומת זאת, הברכה היא הפן החיובי של השבת – העובדה שהיא מאפשרת מנוחה והתחדשות לגוף ולנפש האדם.

שתי השיטות הללו, ושיטות המשנה הרבות שלהן, הן בעלות מכנה משותף עקרוני, והוא שהשבת היא דבר נפרד מהעולם הזה. כמוכן מסוים, השבת משנה את מציאות הקיום הרגילה. זוהי התפיסה המשותפת של קדושת השבת. לעומת זאת, הן חולקות בעניין מהותה של ברכת השבת: התפיסה הראשונה תופסת את הברכה בתור מעין דרך של פיצוי על השינוי המציאותי של השבת. ברגע שהשבת מקודשת ומופרדת, העולם הרגיל אינו יכול לפעול בה, ונוצר חיסרון מסוים – עולם החומר נעשה חסר וחלקי. מנגד, התפיסה השנייה מביטה בברכת השבת בתור דבר שאינו קשור לעולם החול. השבת, בהיותה מקודשת, מאצילה ברכה על מי שחוה אותה ומאפשרת לו להתחדש מבחינה רוחנית.

ד.3. סיכום ביניים

אם כן, ניתן לראות שהבריאה, השבת והמשכן, שהן שלוש נקודות מכוונות בעולם האמונה היהודי, קשורות זו לזו, בין בקשר מפורש, בין ברמזים בפסוקים ובין באופן רעיוני-ערכי. המשכן הוא מעין בריאה בזעיר אנפין, והשבת היא שיא מעשה הבריאה, ודרך המשכן אנחנו למדים את פרטיו של אחד האיסורים היסודיים ביותר בתורה – איסור מלאכה בשבת. לאחר שבוסס הקשר בין השבת, הבריאה והמשכן, ניתן לפנות לשלב הבא. בשלב זה, ננתח את אחד מכתביו של הגרי"ד סולובייצ'יק שהסיק מתוך הפסוקים החידתיים של סיפור הבריאה מסקנות פילוסופיות רחבות היקף הנוגעות לטבע האדם.

ה. איש הדר ואיש אמונה

בספרו "איש האמונה הבודד", הגרי"ד סולובייצ'יק מצביע על חילוק יסודי בטבע האנושי⁸. בספר, הוא מתבסס על השוני בין שני התיאורים של סיפור הבריאה בתורה – בבראשית א ובבראשית ב. בפרק א הבריאה מתוארת כפעולה הרמונית של מעשים שעולים ברמת המורכבות והדיוק שלהם. ממעשי היצירה הכלליים ביותר עד הפרטיים ביותר –

⁷ אבן עזרא, בראשית ב, ד"ה ויברך - להים, "ויקדש אותו".

⁸ הגרי"ד סולובייצ'יק, "איש האמונה הבודד", תרגום קלמן נוימן (ידיעות ספרים 2019).

הקב"ה בורא עולם מהחל ועד כלה. הוא בורא אדם ואישה, ונותן להם את הציווי הבא: "ויברך אותם - להים ויאמר להם - להים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ" (בראשית א, כח).

בשלב זה בסיפור, בני האדם מיוחדים בשל היותם ברואים ב"צלם - להים". עד כה, הסיפור מציג את ה' בתור בורא, יוצר, המשליט את רצונו על התווה ובוהו, והאדם מצטווה לעשות דבר דומה. הוא מקבל שלטון על עולם הטבע, ומקבל הוראה להפגין את שליטתו עליו. הרב סולובייצ'יק מכנה את האדם הזה בשם 'איש ההוד'.

בפרק ב, לעומת זאת, האדם הוא נזר הבריאה. מוקדש אליו המספר הרב ביותר של פסוקים ביחס לתיאור שאר מעשה הבריאה. בפרק זה, בריאת האיש והאישה מתרחשת בנפרד, ולא כמעשה של מה בכך. הדרמה הראשונה בהיסטוריה מתרחשת במהלך תיאור הבריאה הזו. הקב"ה מבחין כי "לא טוב היות האדם לבדו" (בראשית ב, יח), ועל כן הוא בורא את האישה. במעשה זה, האדם אינו עוד בורא בצלם - להים, אלא - ה' נופח באפיו נשמת חיים באופן ישיר. בפרק ב, לאדם ניתן יעוד אחר מזה שניתן לו בפרק א: "ויקח ה' - להים את האדם, וינחחו בגן עדן לעבדה ולשמרה" (בראשית ב, טו). הרב סולובייצ'יק מכנה את האדם הזה בשם 'איש האמונה'.

יעוד האדם בפרק א הוא ייעוד של שליט - תפקיד שדורש כבוד וציות מהעולם הסובב אותו. מה שהרב סולובייצ'יק מכנה 'הדר'. לעומת זאת, התפקיד השני כרוך בציות למערכת חוקים. האדם מצווה לשמור על דבר מה, ולא לתבוע עליו בעלות. יש לו תנאי עבודה מסוימים שאותם הוא נדרש למלא. בייעוד של פרק ב האדם אינו שליט, אלא חלק ממערכת יחסים מוגדרת בחוק. על כן, מוטלת עליו חובה הדומה לחובה שמוטלת על שומר או שכיר. הוא מובא לעולם הזה בחסדו של ה', ועליו למלא את התפקיד שהוטל עליו: 'לעבדה ולשמרה'.

הרב סולובייצ'יק טוען ששני הייעודים הללו קיימים בתוך כל אדם, ויוצרים בתוכו מתח פנימי בלתי מתפשר, דיאלקטיקה⁹ של דחפים פנימיים. הדחף של אדם א הוא לדרוש לעצמו כבוד והדר, על ידי הבעת שליטה והפעלת כוח על הסביבה שלו. לעומת זאת, הדחף של אדם ב הוא יצירת קשר, יצירת מגע רגשי ישיר עם אחרים (כמו האישה), ובסופו של דבר עם ה'אחר' המושלם (הקב"ה). הדיאלקטיקה נוצרת מכך שבעוד שהדחף של א בר הגשמה, לפחות בחלקו, ואט אט האדם לומד להשליט סדר בעולם. הדחף של ב אינו בר הגשמה. נשמתו של האדם היא אישית מדי, פרטית מדי ושונה מדי מכל נשמה אחרת, ולפיכך - אין שני אנשים יכולים לגשר על הפערים ביניהם. ובוודאי שכל ניסיון להבין מבחינה רגשית את

⁹ מונח זה משמש את הרב סולובייצ'יק רבות לתיאור של ניגוד עמוק ותשתית.

בורא עולם איננו אפשרי, ועל כן אדם ב נידון לשאוף באופן נצחי ליעד שאינו מסוגל להגיע אליו. את זוג האנשים הברואים בפרקי א ו-ב בספר בראשית ניתן להקביל לזוג אחר – השבת והמשכן. אין מדובר בהקבלה שרירותית בלבד: אדם א, האיש הפועל והפיזי, שיוצר ומשליט את רצונו על הבריאה – קשור באופן יסודי למשכן ולמקדש. כזכור, תיאורי ה'עשיה' בפרשיות המשכן והבריאה הם אחד מהסממנים לקשר בין שתי הפרשיות הללו. ניתן לומר שבמובן מסוים המשכן הוא מודל מוקטן של הבריאה: מעוצב היטב, כל פרט מתוכנן בקפידה, כל החלקים השונים משתלבים יחד בתנועה הרמונית ואחידה. לעומתו, את אדם ב ניתן לקשר ליום השבת. אדם ב שואף למצב מושלם, ובמידה מסוימת – לקשר ישיר ואמיתי עם הקב"ה. השבת גם מתאפיינת באותה שאיפה חלקית למציאות מושלמת: 'מעין עולם הבא'. השבת היא זמן שבו אנחנו עוזבים את ההתעסקות החומרית, ומתמקדים בדברים שמעבר. מצד אחד, המשפחה והבית, ומצד שני, לימוד תורה ורוחניות – שני צדדים שונים של אותו מטבע שעניינם הוא יצירת קשר עם הקרובים שלנו ועם בורא עולם.

חשוב להדגיש – אין משמעות הדבר שהמשכן עניינו פאר חומרי בלבד. לבית ה' יש ערך רוחני רב, אבל הערך הרוחני הזה נובע מכך שהאדם הבונה אותו ממלא את ייעודו החומרי בצורה המלאה ביותר, הוא כובש את העולם ומשתמש במה שלמד וכבש בשביל לבנות דבר גדול ממנו, את המשכן או המקדש. אין הייעוד הזה רוחני פחות מאשר הייעוד של השבת, אלא שהמסלול אליו עובר דרך פעולות גשמיות.

ה.1. השלמת ייעודו של האדם

כפי שצוין למעלה, בכל אדם קיימים שני הדחפים הללו – הדר ואמונה. כל דחף הוא בעל ייעוד אחר. איש האמונה שואף לקשר שביסודו הוא בלתי אפשרי – כל נפש אנושית מרוחקת מדי מרעותה, במיוחד ביחס לבורא עולם. על כן, איש האמונה יוצר מבנה חברתי הקרוי 'ברית'. במסגרת חברת ה'ברית', כל שותף מוותר על חלק מעצמו, ולא בהכרח למען תועלת עתידית משותפת, אלא מתוך הבנה שרק על ידי ויתור על חלק מעצמו האדם יכול לנסות להתקרב לאדם אחר. כאשר כל שותף נותן לאחר מקום, הם יכולים להתחבר זה לזה באמת. החברה הזו קיימת מכיוון שייעודו של איש האמונה יכול להתקיים אך ורק על ידי קשר עם אחרים. הרעיון הזה, שהקשר הבין אישי משמש כבסיס לחברה הנותנת מעין גאולה לאיש האמונה, הוא חלק בל ינותק בשיטה אותה מציג הרב סולובייצ'יק באיש האמונה הבודד.

בהתייחסו לאיש ההוד, הרב סולובייצ'יק מדגיש נקודה חשובה – איש ההוד איננו חילוני, כופר או שאינו יהודי. העיסוק בהשלטת רצונו על הטבע אינו סוג מסוים של מרד בבורא עולם. כאשר איש ההוד משתלט על העולם סביבו, הוא עובד את ה' בצורה הפשוטה ביותר של המושג. ה' נתן לו משימה, והוא מבצע אותה. כדי להשלים את המשימה הזו, איש

יסודן של ל"ט מלאכות בבניית המשכן

ההוד יוצר חברה תועלתנית. כל החברים בה נעזרים זה בזה כדי לקיים את עצמם, ומסתמכים על האחרים על מנת להזניק את עצמם קדימה לעבר הייעוד שלהם. הם משתמשים בהון החברתי-אנושי לצורך מטרה שהיא לכאורה 'אנוכית' – השלטת הרצון האישי על הסביבה. החברה הזו קיימת בפרט בתוך כלל: איש ההוד יכול להשיג יותר במסגרת החברה, מאשר ישיג לו היה פועל לבדו.

הבנה זו של איש ההוד יכולה להעניק הסבר עמוק למדרש חז"ל על אחד הפסוקים המתארים את הציווי על השבת:

גדולה היא מלאכה, שכשם שנצטוו ישראל על השבת כך נצטוו על המלאכה, שנאמר: 'ששת ימים תעבוד, ועשית כל מלאכתך [...] ויום השביעי שבת לה' אלקיך'.

(אבות דרבי נתן (שכטר) ב, כא)

המדרש לומד מהפסוק המצווה על השבת ציווי מקביל על עשיית מלאכה. כשם שהאדם מצווה לשבות בשבת, כך הוא מצווה לעבוד בשאר ימות השבוע. אם כן, האדם מצווה על המלאכה, ולפחות לפי פן אחד של איש ההוד, המלאכה היא המעשה הנעלה ביותר שאדם יכול לבצע. הכנסת הטבע תחת שליטתו ועיצוב העולם כרצונו – אילו הן הדרכים שבהן איש ההוד ממלא את ייעודו.

רעיון זה, שהמלאכה היא בגדר ייעוד אמוני של האדם, נעשה ממשי בהתייחס לעבודת המשכן. הרש"ר הירש (שמות לה, ב) כותב כי "שלטונו של האדם על העולם הגשמי, הבא לידי ביטוי בהפקתם, בייצורם ובעיבודם היצרני של החומרים, מגיע במקדש אל ייעודו הנעלה ביותר".

כזכור, את המלאכות השונות שנעשו במשכן סידרו כל"ט אבות מלאכה, אבות-טיפוס של כל קבוצות המלאכות. כעת, ניתן להבין שלא מדובר בקבוצות של 'סוגי מאמץ' שונים, או 'סוגי תוצאות' – אלא בקטגוריות של 'סוגי השלטת הרצון על העולם'. בתוך מלאכות השבת טמונות כל הדרכים האפשריות שבעזרתן אנחנו משליטים את רצוננו על המציאות בעזרת פעולה ממשית.

אם נשלב את דברי הרש"ר הירש עם דברי הרב סולובייצ'יק, נוכל להסיק מסקנה נוספת בעניין ייעודם של המשכן והשבת. אם המלאכה של השלטת רצונו של איש ההוד על המציאות היא השלמת ייעודו, ואם המקדש הוא נקודת השיא ההיסטורית של ביצוע מלאכה – הרי שהמקדש והמשכן מסייעים לבני ישראל להוציא את איש ההוד שבתוכם מן הכוח אל הפועל. הם משלימים את הייעוד שלהם בכך שהם מקדישים מעצמם לביצוע המלאכה הגדולה ביותר האפשרית.

אך זהו רק צד אחד של המטבע: אל מול כל איש הדר, ישנו איש אמונה. מטרתו של איש ההוד היא להשליט את רצונו על הבריאה, ואילו מטרתו של איש האמונה היא ליצור קשר עם רצונו של הבורא. אם בניית בית לה' היא דרך המלך לאדם להשליט את רצונו על העולם בכל דרך אפשרית, ובכך להגשים את ייעודו – הרי שבעבור איש האמונה, הגשמת היעד שונה משמעותית.

לעניות דעתי, את התפקיד שבית ה' תופס במסעו של איש ההוד, השבת תופסת בזה של איש האמונה. בניית המשכן והמקדש מאפשרת לאיש ההוד להשלים את ייעודו, והשבת מאפשרת זאת לאיש האמונה.

כפי שצוין למעלה, הדרך המעשית עבור איש האמונה להשלמת ייעודו היא באמצעות יצירת ברית. כשהוא כורת ברית, הוא יוצר קשר עמוק ואמיתי עם אחרים, ונעשה שותף באופן חלקי למחשבותיהם ורגשותיהם. ברית, יותר משכרוכה ברווח הדדי, כרוכה בויתור הדדי. כל צד מוותר על חלק ממנו בשביל ליצור את אותו קשר ייחודי עם האחר. השבת היא מעשה ברית ייחודי. כאשר אדם מקיים את השבת, הוא למעשה מתחייב לוותר על חצי ממנו – על איש ההוד שבתוכו. במהלך השבת איש ההוד מושק. מאחר של"ט אבות המלאכות הן הדרכים שבהן איש ההוד פועל בעולם, כאשר אין אפשרות לבצע את המלאכות הללו – איש ההוד אינו מקבל מקום לביטוי. האדם הופך לכאורה ל'חצי בן אדם', ולכן מסוגל לבוא בברית עם הקב"ה, משום שוויתר על עצמו למען הקשר עם האחר.

לסיכום, ניתן לראות שבין השבת לבין המשכן יש שוני תהומי: הם עונים לצרכים שונים של האדם מאחר שהוא מחולק ל'שני אנשים' – איש הדר ואיש אמונה. לפי מה שראינו עד עכשיו, ניתן היה לומר שהמשכן הוא מענה לצרכיו של איש ההוד, והשבת היא מענה לצרכיו של איש האמונה. לעניות דעתי, אין מדובר בסתם היענות לצורכיהם של איש ההוד ואיש האמונה. יחסי הגומלין שבין השבת לבין המשכן עשויים להיות הדרך לפתור את הבעיה הגדולה ביותר שרודפת את הדיאלקטיקה בין אדם א לאדם ב – כניעתו של איש האמונה.

ו. ברית – טרגדיה או תקווה?

איש ההוד הוא, מטבעו, שתלטן. הוא מחפש כיצד לנצל כל דבר שסביבו לטובתו האישית – כולל את איש האמונה שדר עימו בכפיפה אחת. כבואו לבנות את החברה התועלתנית שלו, איש ההוד יכול להשתמש בדחף של איש האמונה לקשר בין-אישי על מנת ליצור דבק שיאגד את החברה התועלתנית יחדיו. במילים אחרות, חברה תועלתנית יכולה להשתמש בדחף שלנו להיות קשורים זה לזה בברית כדי להישאר מאוחדת, ולא להתפרק לכדי אוסף של יחידים אנוכיים. זוהי טרגדיה מאחר שהיא דנה את איש האמונה לאלמוניות

יסודן של ל"ט מלאכות בבניית המשכן

נצחית. הוא בא לידי ביטוי רק כחלק מהחברה האנוכית של איש ההוד. הוא אינו יכול ליצור קשר עם אחרים משום שהחברה הזו בנויה על תועלתנות, ולא על קשר בריתי פן, ובכך היעד שלו יותר בלתי שלם לנצח.

השבת מתקנת את הבעיה הזו¹⁰. ליום אחד בשבוע התורה מצווה אותנו לזנוח את איש ההוד. אנחנו מצוים לתת מקום לאיש האמונה, לאיש הברית. ביום הזה, אסור לנו להפיק תועלת זה מזה, מהכפופים לנו ומבהמות העבודה שלנו. איננו חושבים על תועלת, רק על קשר. איננו מנסים להשליט את רצוננו על העולם, אלא רק לחוש ברצונו של בורא עולם כלפינו. אם כן, השבת אינה דרך נוספת לכרות ברית, אלא היא דרך להשתיק את קולו העיקש של הדחף להשתלטות. השבת היא המוצא של איש האמונה ממערכת היחסים שלו עם איש ההוד. בשבת, איש האמונה אינו כפוף לדחף תועלתני כלשהו. אדם ששומר שבת באמת, לפי שיטה זו, אינו מחפש או אינו יכול להפיק תועלת, אלא רק לעשות את מבוקשו של איש האמונה, כלומר – ליצור קשר ישיר ככל האפשר עם האחר ועם בוראו.

ז. סיכום

לאורך ההיסטוריה של עולם המדרש והמחשבה היהודי, ניתן לראות שחכמי ישראל הצביעו שוב ושוב על קשר יסודי בין השבת לבין המשכן, קשר שאף תורגם להלכה – מלאכות השבת נלמדו מהמשכן. עם זאת, טבעו של הקשר הזה אינו ברור לחלוטין – מדוע שקשר רעיוני בלבד ישפיע בצורה כה משמעותית על פסיקת ההלכה? כדי לרדת לעומק הקשר בין השבת למשכן, נבחן את הקשר בין כל אחד מהם לגורם שלישי – בריאת העולם. בהשפעת דברי הגרי"ד סולובייצ'יק על שני הצדדים שבכל אדם, המשתקפים בשני סיפורי הבריאה בבראשית פרק א ופרק ב, ניתן לקשור את 'איש ההוד' למשכן, ואת 'איש האמונה' לשבת. כפן הבסיסי ביותר, הדבר מחזק את התפיסה שהוצגה בפרשנויות רבות אחרות על הקשר בין בית ה' לבין השבת. הם הפכים משלימים: כל אחד מהם נענה לצורך אחר של האדם, ומשפיע עליו בצורה אחרת מהותית. עיון נוסף בשיטת הרב סולובייצ'יק הראה כיצד השבת, והעובדה שהיא דווקא 'מכבה' את הצורך של אדם א, היא זו שמאפשרת לשני הצדדים הנמצאים באדם להתקיים זה לצד זה.

¹⁰ חשוב לציין שלשיטת הרב סולובייצ'יק אין מוצא מהטרגדיה. האדם נידון לחיות בדיאלקטיקה הזו בצורה נצחית, ואיש ההוד תמיד יגבר על איש האמונה. לשיטתו, ייתכן שהשבת תהיה מקום מפלט זמני – אבל בסופו של דבר, לכל שבת יש גם מוצאי שבת. בנקודה זו, חוסר ההסכמה לא יוסב דווקא על טבעה של השבת – אלא על יעילותה ביחס לשאר השבוע, ועל הגדרת המאבק התמידי כטרגדיה. נראה לומר ששאלת ה'טרגדיה מול תקווה' עוסקת בעיקר בשאלה 'האם מאבק נצחי כזה הוא טראגי או לא', יותר מאשר בשאלה 'האם השבת היא מוצא, ולו רק זמני, מהטרגדיה הזו'.